

NINA GOGA

KART I BARNELITTERATUREN

Kristiansand: Portal, 2015. Portal Akademisk (147 s.)

För mig är många starka läsoplevelser förknippade med kartor. Det är Tolkiens kartor till *Bilbo* och *Sagan om Ringen*; det är Stevensons skattkamarö-karta; det är Narnias och Mumindalens kartor. Genom sådana kartor kan en hel berättelse förtätas och återframkallas ur minnet. I sådana kartor kan man även försjunka och fantisera fram nya skeenden och nya berättelser. Kartan gör alltså platsen levande i viss mån. Kanske är det också den kvaliteten som lockar många författare och illustratörer idag. För i barnlitteraturen tycks kartan bli allt vanligare. Och det är inte bara i fantasy och reseberättelser vi hittar dem, utan allt oftare i genrer där de inte uppenbart behövs för att orientera eller inspirera läsaren.

Därför är det lite märkligt att kartan så länge förbisetts av litteraturkritiken (och då inte bara av barnlitteraturforskningen). Det är som om man inte riktigt vad man ska göra med den. Kartan är ju inte bara bild eller text, utan både och. Dessutom innehåller den kartografiska symboler vilket gör den vanskelig att avkoda. Ikonotextkonceptet som ju begreppsliggör förhållandet mellan bild och ord räcker inte riktigt till. Därtill har kartans traditionella placering som försättsblad, på tröskeln till själva berättelsen, gjort att den fått en osäker och i någon mån odefinierbar status. I Genettes efterföljd har många därför valt att betrakta kartan som paratextuell till sin karaktär, alltså som något som i och för sig kan påverka uppfattningen om berättelsen, men som inte riktigt har med den att göra.

De senaste tio åren har saker ting ändå börjat hända, i alla fall internationellt sett. Flera studier har publicerats, däribland Bettina Kümmerling-Meibauers artikel "Maps in picturebooks" och Stefan Ekmans monografi *Exploring Fantasy Maps* (som dock har ett vuxenfantasy-fokus). Men mest glädjande, åtminstone ur ett nordiskt barnlitterärt perspektiv, är Nina Gogas genomlysning av ämnet i den aktuella studien *Kart i barnlitteraturen*.

Goga delar upp materialet i fem huvudkapitel. I det första av dessa - "lokala geografier och dramatiska reserutter" - behandlas

narrativ som har en utåtriktad rörelse, från centrum mot periferi, och som därigenom etablerar idén om en expanderande värld hos barnläsaren. Här hittar vi reseskildringar (och tillhörande kartor), som Bjørn Ouslands *Nordover – med Nansen mot Nordpolen*, men också resor i den mycket lilla geografin, som i Mariann Youmans och Tora Marie Norbergs bilderboksberättelser om musen Totos upptäcktsfärder.

Det andra kapitlet, med rubriken "Mellom fornminner og fornøjelseparker", beskådas turistkartor och reseböcker för barn, som *Berlin für Kinder* av Tomáš Řízek och Laura Manaresis och Giovanni Mannas *Barnas Roma*. Det här är en typ av texter som mycket sällan analyseras, vilket gör Gogas analys särskilt efterlängtat. Goga talar om hur sådana här kartor (och berättelser) skapar förändringsförväntan hos läsaren. I efterföljande kapitel är dock platsen desto mer välkänd. Goga kallar dessa berättelser och medföljande kartor för "identitetsutvecklande barndomsgeografier". Här är det kartorna i Maria Parrs *Tonja Glimmerdal* och Joyce Lankester Brisleys serie om Milly-Molly-Mandy som skärskådas.

Ytterligare två typer av "kartböcker" tas upp i Gogas studie. Det är barn- och ungdomsdeckare (i avsnittet "Spännande städer") och fantasy-genren, som intressant nog fått rubriken "Danningsreisens landskap". Ett svenskt exempel från den förstnämnda kategorin är kartorna i LasseMaja-böckerna av Martin Widmark (och där Helena Willis står för kartritandet). Goga talar om en "spänningens topografi", gärna i intressanta, exotiska och ibland kanske lite skrämmande stadsmiljöer. De här kartorna är ofta de mest abstrakta av barnlitteraturens kartor; tillsammans med sevärdhetskartorna liknar de oftare verkliga, nutida kartor än de som förekommer i andra sammanhang.

Gogas läsning av fantasy-kartorna är också intressant. Hon tycks mena att dessa kan (ska?) läsas symboliskt i det att huvudpersonens utvecklings- och bildningsresa (i inre och yttre mening) korresponderar med kartan. Kartan överensstämmer alltså med den miljö huvudpersonen kommer att behärska fysiskt. Gogas exempel är hämtat från Lena Kaaberbøls *Skämmerskans dotter*, och är bestickande, men frågan är förstas hur allmängiltigt resonemanget är. Till sist ger Goga ett exempel på hur narrativ kan använda sig av två helt olika kart-traditioner för att poängtera det genre-hybridiska. Lars Mæhles *Landet under isen* är just en sådan text, till hälften ungdomsdeckare, till hälften fantasy. Kartan över landet över isen (av Mikkel Grüner) är realistiskt utförd, medan kartan under isen ansluter till fantasy-konventioner, samtidigt som de två platserna har berörings- och anknypningspunkter.

Man skulle kunna anmärka att Gogas framställning inte är heltäckande. Här saknas till exempel kategorier för humoristiska, historiska och non-figurativa kartor. Men det är ingen stor sak. Däremot vill jag avslutningsvis diskutera Gogas utgångspunkt och metodanvändning. Själva premisen i upplägget är att barns literacy utvecklas med hjälp av barnlitteraturens kartor. Det är det lätt att gilla. Frågan är bara hur det antagandet kan beläggas eller ens användas som grund för de kategorier som sedan introduceras. Här tar Goga hjälp av Bachtin och hans kronotop-begrepp. På ett grundläggande plan tycker jag att det är fruktbart. Den litterära kartan är både tid och plats, både handling och världsbygge. Men därifrån till att benämna Totos utfärder i närområdet till tröskelkronotop, Nansens färder till vägkronotop, semesterresan till turistkronotop, hemmet till idyllkronotop och deckaren till krimkronotop tycker jag är att ta det ett steg för långt (och, för resten, vilken kronotop-typ är fantasyn?). Dessutom inställer sig ju genast invändningen att kategorierna, och därmed lärpotentialen, inte alls är så tydliga som det ges sken av. Tvärtom menar jag att flera kronotoper är aktiverade samtidigt i flertalet av de anförda exemplen. I själva verket hade en liknande kategorisering kunnat göras från helt andra utgångspunkter (estetiska, kommersiella etc.).

Men detta är en liten sak i sammanhanget. Nina Goga ska ha all heder av att ha satt kartorna på kartan.

*Björn Sundmark
Professor i engelsk litteratur
Malmö högskola*